

Храмцов О.М.
*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
доктор юридичних наук, доцент*

ЩОДО ОКРЕМИХ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ОЗНАКАМИ НАСИЛЬСТВА

Кримінально-правова доктрина повинна надавати законотворцю та правозастосовним органам відповідну теоретичну базу для визначення ознак злочинів, закріплення їх в кримінально-правових нормах та практиці застосування. На жаль, непоодинокими є факти того, що окремі кримінально - правові поняття в законі визначаються неоднозначно і, як наслідок, виникають складнощі при кваліфікації суспільнонебезпечних діянь. Так, аналізуючи склади злочинів, в яких законодавець застосовує такі кримінально-правові категорії, як примушування, спонукання та схиляння, можна зробити висновок, що досить часто вони вживаються як синоніми, а тому на практиці виникають труднощі при кваліфікації відповідних злочинів. Так, ст. 314 КК передбачає в якості впливу на потерпілу особу застосування фізичного або психічного насильства, обману або використання безпорадного стану потерпілого. В свою чергу, у ст. 315 КК під схилянням розуміються будь-які умисні ненасильницькі дії, що спрямовані на те, щоб збудити в іншій особі бажання чи добитися від неї згоди вжити наркотичні речовини хоча б один раз (умовляння, пропозиція, порада, переконання тощо). За ст. 324 КК схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів - це будь-які умисні дії, що спрямовані на збудження у неповнолітньої особи бажання вжити зазначені засоби чи добитися від неї згоди вжити їх хоча б один раз (умовляння, пропозиція, порада, переконання, погрози, застосування насильства тощо). Тобто в цьому випадку схиляння може мати й насильницький характер (застосування фізичного і психічного насильства). Одні автори пояснюють це тим, що в цьому випадку схиляння характеризується більш широким змістом,

ніж за ст. 315 КК, тому що ст. 324 КК за об'єктивною стороною не конкурує зі ст. 314 КК у такий спосіб, як це має місце зі ст. 315 КК у разі насильницького схиляння до вживання наркотиків. Інші автори вважають, що поняття схиляння в ст. 324 КК є аналогічним ст. 315 КК, і способами схиляння можуть бути: умовляння, пропозиція, надання порад, прохання, лестощі, примушування, переконання, залякування, підкуп, обіцянка винагороди або іншої вигоди, погроза припинити шлюбні або дружні відносини тощо. Тобто в цьому випадку схиляння може здійснюватися й насильницьким шляхом (застосування фізичного або психічного насильства). Під схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів судова практика визнає будь-які умисні ненасильницькі дії, що спрямовані на збудження в

іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо) [Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України № 16 від 18 грудня 2009 р.) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973-2012 роки). Станом на 1 червня 2012 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. - Х. : Право, 2012. - С. 165].

У свою чергу, за ст. 323 КК під спонуканням розуміються будь-які дії, що спрямовані на збудження бажання застосувати допінг у неповнолітньої особи шляхом умовляння, пропозиції, поради, переконання, примушування, погрози, застосування насильства тощо. В. О. Дубинець вважає, що спонукання особи до певної поведінки можливо двома способами: через переконання і примус. Переконання полягає в тому, що особа впливає на свідомість інших осіб через роз'яснення правильності чи доцільності виконання. При переконанні досягається такий ступінь усвідомлення необхідності діяти певним чином, коли бажана для переконуючого поведінка цілком відповідає бажанню і волі

особи, яка переконується. Іншими словами, переконання - це схиляння [Дубинець В. О. Визначення видів примусу до вживання наркотиків / В. О. Дубинець // Право України. - 2006. - № 8. - С. 92].

Раніше нами вже наголошувалося на тому, що схиляння до певних дій чи бездіяльності не може мати насильницький характер [Храмцов О. М. Щодо окремих способів вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів / О. М. Храмцов // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 жовтня 2013 р. - Х. : Право, Харківський національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 2013. - С. 434]. Якщо застосовується фізичне чи психічне насильство, то має місце примушування або спонукання. У диспозиціях кримінально-правових норм Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за примушування, схиляння чи спонукання до певних дій чи бездіяльності, повинні вказуватися конкретні прояви впливу такого роду дій на особу.

У законодавствах інших країн проводиться чітке розмежування між цими кримінально-правовими категоріями. Так, КК Киргизької Республіки містить ст. 102 («Доведення до самогубства») та ст. 103 («Схиляння до самогубства»). Обидва ці злочини є злочинами з матеріальним складом, наслідками яких є самогубство або замах на самогубство потерпілої особи. Вони різняться способом впливу на потерпілу особу. Для доведення до самогубства - це погрози, жорстоке поводження або систематичне приниження людської гідності. Для схиляння до самогубства, тобто збудження в іншій особі рішучості вчинити самогубство, це може бути умовляння, обман або інший ненасильницький шлях [Уголовный кодекс Кыргызской Республики (в редакции Закона КР от 19 ноября 2001 г. № 92). - СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. - С. 93].

Важливим питанням, на наш погляд, є питання співвідношення понять «втягнення» та «примушування». Так, за ст. 304 КК втягнення неповнолітніх в

злочинну діяльність, у заняття жебрацтвом та азартними іграми здійснюється шляхом умовляння, обману, підкупу, навчання способам та прийомам вчинення дій, розпалювання мотивів заздрощів, помсти тощо. Це може бути як фізичне, так і психічне насильство, що відбивається в побоях, тілесних ушкодженнях, погрозах вбивством або погрозах знищення майна, погрозах позбавити матеріальної підтримки тощо. В окремих випадках, при погрозі вбивством чи погрозі знищення майна необхідна кваліфікація за сукупністю злочинів. На наш погляд, як кваліфікуючу ознаку цього злочину слід визнати вчинення злочину із застосуванням фізичного або психічного насильства. Такий вид втягнення є більш небезпечним, ніж інші і відповідальність за такі дії має бути більш суворою. Об'єктом цього злочину разом із моральними засадами суспільства щодо ставлення до виховання підростаючого покоління визнається фізична та психічна недоторканність неповнолітньої особи.

Стаття 373 КК передбачає кримінальну відповідальність за примушування давати показання при допиті. Цей злочин може вчинятися, на думку законодавця, шляхом обману, шантажу, гіпнозу, підкупу тощо. Слід погодитися з тим, що гіпноз визнається способом примушування, але не зовсім правильно визнавати, що підкуп є таким способом. Ще раз наголошуємо на тому, що примушування повинно мати насильницький характер, до якого підкуп не відноситься. Таким чином, слід визнати, що примушування може бути самостійним злочином, а може й входити як дія в більш складну суспільно небезпечну дію. В цьому випадку, слід з'ясовувати, які дії, крім примушування характеризують суспільнонебезпечне діяння.

Таким чином, вплив на волю іншої особи може бути здійснений як із застосування насильства (фізичного чи психічного) так і з використанням інших способів впливу. В ознаках об'єктивної сторони таких злочинів законодавцю потрібно чітко закріплювати способи такого впливу на волю потерпілої особи.